

VERSEK SZEDÉSE ÉS TÖRDELÉSE.

Mindent tudunk! Így kiáltunk föl, ha síma-szedésről van szó. Csakhogy nagyon csalódunk e képzelődésünkben.

Mert ha egy kissé gondolkozunk, reá jövünk, hogy a síma-szedés terén a mindennapi életben igen gyakran oly dolgok akadnak elénk, melyekről nem árt behatóbban elmélkednünk, sőt ez az elmélkedés hasznunkra is válik, mert ezáltal tisztázzuk a különböző nézeteket és a helyes utat követve, haladunk szakmánkban a kitűzött cél: a tökélyesbülés felé.

A síma-szedés keretébe tartozik a különféle versek szedése és azok tördelése is. Előfordulnak azok napi, heti és szépirodalmi lapokban, folyóiratokban, tudományos művekben, tankönyvekben és önálló füzetekben s kötetekben.

Ezeknél is, ép úgy mint az egyéb szedéseknél, a pontos kizárás, helyes beosztás és szakismeret a fődolog, mert a versek, sokféle válfajaiknál fogva, nem ritkán sarokba szorítják a szedőt, próbára téve annak irodalmi olvasottságát és szakképzettségét.

A milyen kötött a versnek a nyelvezete, éppen

oly kötött annak a szedése és tördelése is, a többi szedésektől eltérőleg. Nem bánhatunk oly szabadon sem a szavakkal, sem a sorokkal, mert itt sem kihajtani, sem behozni nem lehet és határtalan szabályok körvonalozzák, míg azok egyes oldalak képeiben alakot öltenek.

Ha többször lapozgattunk költeményekben, tapasztalhattuk azt, hogy a sorok és a rímek különfélesége annyi változatban fordul elő, hogy azokat mind följegyezni szinte lehetetlen.

Találunk verseket, hol a sorok egymás után rímelnek, míg viszont olyanokat is, hol az első sor a harmadikkal, a második a negyedikkel; vagy az első sor a negyedikkel, a második a harmadikkal, a költemény természete szerint.

A versek szedésénél követendő eljárás főbb vonásokban a következőkben foglalható össze.

Minden versszak egy külön fejezetet képez, úgy az alak szélességére, mint annak magasságára nézve. Minden versszak vagy teljes költemény a formátum közepére jön. A versek első sorát sohasem szabad behúzni. Az egyes versszakok rendszeren egy üres sorral vagy a szükség szerint többel is egymástól elkülönítendőek. A versek megszakítása egyik oldalról a másikra, a mennyire csak lehet, kerülendő; de ha ezt semmiképen el nem kerülhetjük, vigyáznunk kell, hogy a rímeket el ne válaszzuk egymástól, mert ez gyöngíti a vers pontójának a hatását. Nagy alaknál négysoros verseket megszakítanunk egyáltalában nem szabad.

Az alak szélessége és a sorok rövidegsége miatt kéthasábosan szedett költeményeknél a sorok egy vonalba állítandók. Ha a költemény páratlan versszakokkal megy ki, az utolsó versszak a kéthasábos

szedés közepére helyezendő, de sohasem úgy, hogy az egyik versszak fele az egyik hasábon kezdődjék, a másik fele pedig a második hasábon végződjék. Például ha egy költemény kilencz versszakból áll, akkor négy versszak jön az egyik, négy versszak a második hasábra és egy versszak alatt a két hasáb közepére.

Igen gyakran előfordul, hogy a versláb a meghatározott szélességen nem fér el, ily esetben kénytelenek vagyunk egy sorból kettőt csinálni. Az első teli sor után fönmaradó szavak képezik a második sort. Ezek inkább hátra, mint előre zárandók és pedig úgy, hogy azokat az alak szélességének kétharmadával behúzzuk.

Egy költemény versszakáiban szükségből képzett ilyen második sorok mindig egyformán húzandók be. Például: 20 cicerós szélességű alaknál a második sort 12 ciceróval, 16 cicero szélességű alaknál 10 ciceróval s így tovább; mi által elérjük azt, hogy az előforduló második sorok mindig egyformán lesznek behúzva, akár egy vagy több szóból áll a második sor. Kis vagy keskeny alaknál, valamint a második sort képező szavak sokasága esetén eltérhetünk a kétharmaddal való behúzástól és csak fél vagy negyedrészzel húzunk be.

Minden költemény az alak szélességének körülbelül a közepére zárandó. Ezt úgy érjük el, ha az előttünk fekvő kéziratból kiböngészszük a leghosszabb sort, illetőleg azt, a melyik a legtöbb betűt tartalmazza; a fönmaradó kizárást két részre osztjuk, de a zárkákat nem számítjuk, mert ezek csak nehezítenék a munkát és sohasem szabad a szedés elején zárkát alkalmaznunk, ez szabály. Ha a fönmaradó kizárás kitesz 4 cicerót és egy négyzetet,

a sorokat két ciceróval húzzuk be; ha azonban a főnmaradó kizárás öt cicerót tesz ki, a kisebb részt, vagyis két cicerót teszünk a sor elejére és három cicerót a végére. A sor elején levő kizárásnak soha sem szabad a sor végén levő kizárást fölülhaladnia, ennek ellenkezője azonban meg van engedve, sőt kívánatos.

Igen gyakran előfordul, hogy a sorokat semmivel sem húzhatjuk be, de azért az előforduló második sorokat mindig egyformán kell behúzni.

A verseket még akkor is az alak közepére kell helyezni, ha prózai dolgozatban fordulnak elő, pl. mint idézetek, vagy szemelvények stb. Ily esetben a versek egy fokkal kisebb betűfajból szedendők, mint minő a prózához vétetett.

Főntebb említve volt, hogy a versek első sorát sohasem szabad közönséges bekezdés gyanánt behúzni. Kivételt képeznek e szabály alól némely jambusos versek és époszok, hol tulajdonkép nem annyira versekkel, mint inkább ép oly szabálytalan fölosztásokkal találkozunk, mint a prózában.

A verssoroknak egyforma behúzása a rímeléستől függ. E tekintetben szigorúan a szerző kézírata- és utasításaihoz kell alkalmazkodnunk, mert itt következetesség nincs. Igen sokszor találunk nyolcz soros költeményeket, hol az első és negyedik sor behúzva, a második és harmadik elől rendszeren egymás alatt, az ötödik sortól a nyolczadik sorig pedig még jobban be van húzva, mint az első és negyedik és ez mind a rím miatt történik. Ily esetben az első és negyedik sort egy négyzettel, az ötödik sortól kezdve ellenben két négyzettel húzzuk bejobb, mint a második és harmadik sort.

Igen második meghatározott behúzást találunk

még a drámai költeményeknél, hol egy versszakban két, sőt nem ritkán három beszélő alak fordul elő. Ily költeményekben a versszak elejét, hol az első beszélő alak fordul elő, vagy közönségesen húzzuk be, vagy tompán kezdjük ; a versszak folytatása, mely a második személytől ered, annyival lesz behúzza, mint a mennyi helyet az első sorban levő szavak tesznek és az esetleg előforduló harmadik személy befejező szavai annyival lesznek behúzza, mint a mennyt a második sorban levő szavak tesznek ki.

Drámai költeményeknél a behúzásnak egy más nemét is találjuk, hol a beszélő alak első sora, ha az egy vagy két szóból áll is, hátra lesz zárva, annyira, hogy a leghosszabb sor végbetűivel áll egy vonalban.

A versszakokat egymástól elválasztó térnek mindenkor egy sornak kell megfelelnie, ritkított szedésnél a téző is hozzá számítandó. Petitből ritkítva szedett verseknél az elválasztó üres térnek egy cicerót kell tenni, mert a sor előtt és utána levő tézőt is számítanunk kell. Költeményeknél mindenkor a szép beosztásra kell tekintettel lennünk s azért nem szabad a versszakok közti teret szűkíteni vagy tágítani, mert akkor az elő- és hátlap sorai nem fekszenek egymáson, a mire lehetőleg figyelemmel kell lenni. A hol a szükség kívánja, vehetünk két sort is beosztás gyanánt a versszakok közé, de akkor ezt be kell tartanunk ; máskülönben is ily műveknél igen gyakran fordulnak elő befejező-oldalak, minthogy minden költemény egy külön fejezetet képez és így az egyöntetűségre nézve könnyebben segíthetünk magunkon. Ezen szabályok különösen album- és díszkiadású költeményekre állanak. Kivé-

telt tehetünk közönséges kiadású költeményeknél, hol a szedést tömören kell tartani és minél több tért megtakarítani szükséges, valamint olyan költeményeknél is, melyek a próza között fordulnak elő. Itt is a versszakok közti térnek egyenlőnek kell lenni, de az nem határoz, ha ez esetleg nem is felel meg egy sornak, mert tömör szedésnél viszont arra kell ügyelnünk, hogy a próza sorai egymásra essenek.

Költemények tördelésénél igen gyakran akadályokba ütközünk, ha t. i. a versszak az oldalra nem fér el és átvinnünk a versláb rímelése miatt nem lehet. Ha cím van fölötte, egy négysoros vers helyét könnyen pótolhatjuk, a mit díszkiadású költeményeknél meg is tehetünk, vagy pedig a befejező-oldalról a címig visszamenve, a rímek megszakítása nélkül, egyenlő beosztással ki kell hajtánunk, esetleg behoznunk.

A versek megszakítását egyik oldalról a másikra sok esetben alig kerülhetjük ki, de mindenkor arra kell tekintettel lennünk, hogy a természetes csattanósság kedvéért a rím befejezése ugyanazon oldalon legyen. Például egy hétsoros versnél, hol az első sor a harmadikkal, a második a negyedikkel rímel, a többi három sor egy rímű, ily esetben az utolsó három sort vihetjük csak át a másik oldalra és a négy elsőt az előtte levő oldalon hagyjuk. Ilyenformán a versszak megszakítása egészen helyes; míg viszont, ha két vagy három sort hagyunk az egyik oldalon és a többit visszük át, a költemény egész értékét tönkre teszszük. Hatsoros versszaknál, hol az első sor a másodikkal, a harmadik az ötödikkel és a negyedik a hatodikkal rímel, az első két sort hagyjuk az egyik oldalon és a többi négy sort átviszszük a másik oldalra.

Oly verseknél, hol behúzott szakaszok fordulnak elő, sohasem szabad behúzott sorral a másik oldalt kezdeni, kivéve, ha a behúzott sor a vers kezdetét képezi. Például nyolczsoros versszaknál, hol a második, negyedik, hatodik és nyolczadik sor van behúzva, négy soronként megszakíthatók; míg hatsoros versnél, hol az első sor a másodikkal, a negyedik az ötödik sorral rímel, három soronként szakíthatók meg, vagyis a felét vihetjük át a másik oldalra.

Drámai költeményeknél nem kell oly nagy figyelmet fordítani a sorok rímelésére, mert a rímek itt nem oly szabályosan ismétlődnek, mint más költeményeknél. Az éposz jambusos versei, ha azok elől egyformán vannak behúzva, minden versszaknál megszakíthatók; míg viszont, ha egyik-másik sor beljebb van húzva, arra kell ügyelnünk, hogy a másik oldalt beljebb húzott sorral ne kezdjük, valamint arra is, hogy mindenkor legalább két sor, dupla sorok esetén négy sor maradjon azon az oldalon, hol a költemény kezdődik.

Költeményeknél igen sok kezdő- és befejező-oldal fordul elő és igen gyakran a kezdő-oldal befejező-oldal is egyszerismind. Az oldalak behúzását itt nem kell oly egyöntetűen tartanunk, mint más műveknél, mert itt tekintettel kell lennünk a versszakokra, a sorokra, az esetleges megszakításokra és a címekre, mert két-három sor nem képezhet befejező-oldalt. Kisebb alaknál négy soros versszak is képezhet befejező-oldalt.

A versekben használt betűfajok különfélék. Lapoknál és tankönyvekben közönségesből, szépirodalmi, élcz- és alkalmi lapoknál azonban — a változatoság okáért — néha cursiv, írásos vagy egyéb csinós, sőt különleges betűkből is szedik. És ez igen

helyes, mert a szemnek is kell valamit nyújtani. Lapoknál cím gyanánt a versek fölött általában kövér betűket használunk, míg tankönyveknél és egyéb műveknél a címeket a versekhez használt betűnem két fokkal nagyobb fajából szedjük, vagy pedig ugyanazon írás, vagy egy fokkal nagyobb versalisából. Lapoknál és egyéb műveknél — mint azt már fentebb is említém — még arra is kell ügyelnünk, hogy ha a versek mint idézetek vagy szemelvények fordulnak elő, úgy azokat a folyó szöveg betűjénél kisebb írásnemből szedjük. Esetleges aláírásokat cursivból hátra zárva kell szedni; cursivból szedett verseknél azonban az aláírást félkövér cursivból vesszük.

Önálló vagy díszkiadású költeményeknél a csínra és ízlésre nagy súlyt kell fektetnünk. Legmegfelelőbb írásnem azok kiállításához a *mediaeval* jellegű. Ha csinos versszedést akarunk produkálni, azt csak szép, egyszerű és stylszerű kivitellel érhetjük el. Kerülnünk kell tehát minden czifraságot, minden díszet, mert ezeknél a stylszerű egyszerűség képezi a díszet.

A címeket a versekhez használt írásnem versalisából, esetleg egy fokkal nagyobb versalisból szedjük. A versek kezdőbetűjét pedig két fokkal nagyobból, esetleg vékony vonású, *mediaeval* jellegű más betűket is használhatunk.

Régi rossz szokás még most is nálunk, hogy a kezdőbetű mellett levő szót fejezet-betűkből szedjük. Ez az eljárás semmivel sem indokolható, ez reánk maradt a régi világból és alig tudunk kibontakozni belőle. Pedig üdvös volna ezen hagyományról lemondani, mert a kezdőbetű melletti szónak is ép oly jelentősége van, mint a többinek. Fejezet-

betű nélkül a sor sokkal ízlésesebb és könnyebben is olvasható. Megengedhető ez pl. egy emléklapnál, hol árnyékolt nagy kezdőbetűt használunk, esetleg még színezve is, de minthogy nagy kezdőbetűhöz több sort állítunk, itt is el lehet kerülni.

Homlokdísz minden címmel kezdődő versnél adni nem helyes, mert — mint tudjuk — költeményeknél igen sok kezdő-oldal van és a sok dísz ártalmára van az egyszerűségnek. Homlokdísz tehát csak a költemények elején adjunk, vagy ha azok több részre oszlanak, minden alcím (Schmutztitel) után következő verseknél, de ezek is minél egyszerűbbek legyenek. A címeket ily esetben leghelyesebb a homlokdísz és a szöveg közti tér közepére állítani, hogy a cím fölött és alatt egyforma üres tér maradjon. Arra is ügyelnünk kell, hogy ha két egymás mellett levő oldal címmel kezdődik, hogy a cím egy vonalban álljon; magától értendő, hogy akkor a kezdősornak is vonalban kell állni.

Költeményeknél általában élő columna-címeket használunk, néhol úgy, hogy a páros oldalra az író neve, a páratlanra pedig a költemény címe, vagy pedig ha egy költőtől van az egész kötet, úgy mindenütt az egyes versek címei jönnek. Ezeket a szövegnek megfelelő fejezetbetűkből vagy cursivból szokás szedni. Alatta vonalat — mit még manapság igen sűrűn használnak — nem kell adnunk.

A drámai költeményekben előforduló neveket szintén fejezetbetűkből vagy cursivból szedjük. Ha a columna-címet cursivból szedtük, a neveket fejezetbetűkből kell vennünk, vagy pedig megfordítva: fönt alkalmazzuk a fejezetbetűt és a szöveg közt a cursivot. A netán előforduló utasítások 1–2 fokkal

kisebb betűnemből szedendők, mint a miből a versek vannak.

Zárdíszekül az írásfaj és homlokdísz, valamint a versek jellegének leginkább megfelelő darabkákat kell vennünk.

Pontos, helyes beosztás és kizárás legyen főtörekvésünk a versek szedése- és tördelésénél és azon igyekezzünk, hogy munkánkat mindenkor az értelem és a legszigorúbb stylszerűség jellemezze.

Gélberger Mihály.